

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на доц. д-р **ТАТЯНА БАГУЛЕВА** на тема: *„Особености на съвременните феминистки теории на различието”* за придобиване на научната степен *„доктор на философските науки”* по направление 2.3. Философия (Съвременни философски учения) от проф. дфн **ИВАНКА СТЬПОВА**

Представеният за обсъждане дисертационен текст на доц. Таня Батулева атестира промислена и отдавна изградена концепция за същността, характеристиките, приликите и разликите във феминистките теории на различието, особено актуални и несъмнено динамични, и с вътрешен полемичен заряд. В този смисъл обсъждането на текста като докторска дисертация е повече от положително, дори закъсняло. От една страна, защото представената проблематика е средоточие на вниманието на съвременното общество, с оглед на актуалните дискусии, интереси и противоречия, центрирани към вариантни ипостазии на феминистките теории, и от друга страна, защото читателят ще попадне в интелектуален плен на един отдавна утвърден, ерудиран, културен автор, за който въпросната проблематика е дългогодишно завоевание и винаги ново изкушение. Затова представянето на дисертационния текст на доц. Батулева е повече от радостен факт, естествен финал и позитивен резултат на една многогодишна изследователска дейност.

Дисертацията на Таня Батулева не е първият текст, който съм чела от нея. В продължение на много време тя търпеливо, изчерпателно и коректно представя основните автори и проблеми, около които се заплита загадката „феминизъм”. Обедняването им в един тематичен център позволява на авторката, прилагайки в творческо сплитане няколко метода, да представи не само панорамен изглед на въпросните автори и течения, но да навлезе в дълбочина да търси корените на влияния и нишките на ново въздействие, от които тръгва всяка концепция.

Дисертационният текст е разгърнат върху 218 страници, използвана библиография (15 страници, 192 заглавия) на български, френски, английски, испански и руски език, 16 избрани публикации по темата на дисертацията, скромно поднесени четири приноса и самооценка и коректно представен автореферат. Формално, административно и технически Батулева е спазила всички изисквания на закона и в този аспект напълно отговаря на изискванията за защита на докторска работа. Но не само формално.

По-същественото е, че Таня Батулева е представила един бляскав съдържателен анализ на феминистките теории, разположени в полюсите на приемането или отрицанието на различието, тематично модифицирано от развивани във времето структурни компоненти: отношението мъж/жена, субект / обект, биологично и културно, смесеност, етика на грижата, номаден субект, равенство, различие, паритет.

Структурата на дисертацията е разгърната в *Увод, седем глави, заключение, библиография*. Ще се спра накратко на някои от дискутираните проблеми в дисертацията.

Уводът е образец на синтетично представяне на проблематиката и в същото време на изчерпателното ѝ формулиране в стилистиката на административните изисквания. Изходната теза на авторката е свързана с *дефинирането на различието* не просто като философски концепт, а по отношение на прилагането му към феминистките теории. С това различието се превръща не само в концептуален фокус, но и във вододел между отделните теории. Именно с различието и философските рефлексии върху него са свързани някои от най-типичните за феминистките философии дебати: есенциализъм-антиесенциализъм; доколко може да бъде предпоставено наличието на специфична женска природа или това, което сме свикнали да възприемаме като природа, е плод на социалната среда и нейните конвенции.

Авторката ясно е формулирала *целта*, която си поставя дисертационният

труд: да се изведат особеностите на съвременните *феминистки рефлексии върху различието*. *Задачите* конкретизират целта на изследването и се фокусират върху това, да се открие еволюцията в теоретичната рефлексия на Люс Иригаре от етиката на различието към двусубектната култура; да се анализира постфеминистката теория на смесеността на Силвиан Агасински; да се обоснове ролята на различието в етиката на грижата; да се очертае образът на номадния субект и идентичността като игра на различията във философията на Роза Брайдоти; да се обоснове приносът на феминистката философия за теоретизиране на паритета в отношението му към универсалното, равенството и различието; да се проследят съвременните ракурси и дебати върху майчинството във връзка със спецификата на женското; да се обоснове рефлексията на феминистките теории на различието върху битието-с-другия като основа на своеобразна феминистка философия на заедността.

Изследването е подчинено на интердисциплинарен подход, творчески сплитайки особеностите на проблемно-аналитичния, историко-философския, сравнителния и херменевтичния *методи*, което осигурява възможност за многопластови, релевантни на изследваните авторки и проблеми, ракурси.

Затова не изненадва фактът, че още в *Първа глава* се проследяват трансформациите на изключително богатата „диференциалистка” концепция на Люс Иригаре. Батулева представя не просто етапната промяна на концепцията на Иригаре, но фокусира и върху рецепцията и оценките на изследователите ѝ. Така концепцията става още по-богата и многостранна и с неочаквани ценностни ракурси. Изследователите на творчеството на Иригаре разделят създаденото от нея на три периода. В първия от тях акцентът е поставен върху критиката на психоанализата и по-точно на тази концепция за половете, която води до “маскулинизиране” на субекта от женски пол; вторият атакува историята на философията на основата на неизречения дълг към жените, майката и женското тяло; третият търси политически и социални механизми за свързване на двата

пола, но без доминация на единия над другия. Но за самата Люс Иригаре тематичният вектор на подобна периодизация минава през субекта: първата част от работите ѝ е посветена на критиката на Западната традиция в качеството ѝ на конструиране на един-единствен, мъжки, субект; втората извежда на преден план медиации, позволяващи утвърждаването и автономността на женския субект; третата е посветена на практическото приложение на различните пътища, чрез които женският и мъжкият субект могат да установяват релации, така че да се конструира един “споделен свят”, в който всеки се отнася с уважение към различността на другия. Разбира се, тези три етапа не са изолирани, а преливат един в друг.

Така се дефинират превъплъщенията на тезата на Иригаре: от *етиката на различието към двусубектната култура*; от възстановяване авторитета на женските генеалогии и общностното женско към неговите социални проекции за създаване на един споделен свят; от тезата ѝ за религията като място на маргинализиране на женското до очертаване на възможностите на превръщането ѝ в път към преодоляване на това маргинализиране; от критичен анализ на психоанализата и историята на философията, задаващи негативирането и изтласкването на женското различие, до позитивно изграждане на феминисткия субект, отричането на йерархизирания модел на отношение и утвърждаването на равнопоставеността на два субекта.

Тук е и *един от най-съществените приноси* на Батулева. Чрез съпоставителни анализи на понятието за различие тя дефинира специфичното в теориите на феминистките авторки. Това, което отличава Люс Иригаре от останалите философи на различието, които с не по-малка сила оспорват йерархизираните структури и доминацията на същото над другото, е фактът, че според феминистката авторка разделителната линия минава не между едното и многообразието, а между два равнопоставени субекта. Тя апелира за промени в западната култура, при която субектът се представя за неутрален и универсален, докато всъщност е мъжки; за култура *на и между два равнопоставени субекта*

при съхраняване на различието и несводимостта им.

Втора глава е посветената на постфеминистката теория на смесеността на Силвиан Агасински: в нея Батулева поставя акцента върху тезата за приобщаващия (в противовес на изключващия) универсализъм. В тази едновременно дистанцираща се и от андроцентризма, и от диференциализма рефлексия различieto е ситуирано в пресечната точка на биологично и културно, превърнато е в смислообразуващ център и опозиция на конструктивистките джендърни теории. Тезите за плодовитостта като висша форма на свобода, аналогична на свободата на влюбения субект, за майчинството като отговорност се изграждат като контрапункт на тезата на Бовоар за затваряне в иманентността и тази на Бадантер за заплаха от матерналистка регресия. Тезите на Агасински я превръщат във фокус на нападки и обвинения в хомофобия. Напразно феминистката авторка обяснява, че смесеността означава съвместност, равнопоставеност, взаимност без йерархия, която включва, но не съвпада непременно с модела на хетеросексуалността. *В трета глава* се анализират възможните прочити на грижата. Единението на концепта за грижа с концепта “различие” създава действено многофункционално цяло, осигуряващо успешен преход от етическия (К. Гилигън) към политическия (Дж. Тронто) дискурс. Фокусът е поставен върху ролята на уязвимостта като резултат от предзададената релационна човешка участ и споделената грижа като неин парадигматичен отговор.

Четвърта глава теоретизира мястото на различието в качеството му на продуктивна и позитивна сила в номадната теория на Рози Брайдоти: феминисткият проект като съвкупност от степени на различие; идентичността като игра на различията; ролята на различието като основа за формиране на номадния субект, отказа от териториализация и придобиване на мажоритарен статут. Номадната теория е интерпретирана като ситуирана на границата на философията на различието и конструктивистката концепция.

В глава пета авторката анализира свързаните с паритета дебати и откроява приноса на феминистката философия. Чрез авторки като Режан Сенак-Славински, Джоан Скот, Жьоньовиев Фрес и др. са представени различни визии за паритета: “универсализъм на практика” или продължение на квотната “антидискриминационна политика”, “одежда на равенството”, “куфар, в който са

натъпкали всичко, което има отношение към равенството на половете" или практическо средство за фабрикуване на равенство. Разгледани са различни теоретични позиции за връзката паритет – равенство, както и амбивалентността на понятието в качеството му на принцип, но и на конкретна практическа реализация. Един от акцентите в работата е вътрешната полемика паритет-универсалност, както и аргументите “против” паритета (предимство на едни различия пред други; “хетеропатриархално потисничество”; есенциализъм). Потърсени са философските основания и проекции на паритета в качеството му на “философско новаторство в историята на политическото включване на жените” (Джоан Скот) и решение на “дилемата на различието”. Обоснован е изводът, че, рожба на солидарните усилия на всички феминистки направления, паритетът и свързаните с него дебати се формират като своеобразен фокус, който отразява теоретичните постижения на феминистката мисъл.

В шеста глава се анализират някои типични за водещите феминистки направления интерпретации на майчинството, движещи се в диапазона между отхвърлянето и свръхвалоризирането. Принос на работата представлява опитът за типологизиране на някои свързани с майчинството теории и дебати; експлицирани са аргументите в полза на или против майчинството в качеството им на проекции на различни типове феминистки философии. Базовата платформа за трактовката на майчинството принадлежи на Симон дьо Бовоар, водеща фигура във феминизма на равенството. Очертана е нейната специфика, залог за многообразието на бъдещите ѝ интерпретации. От една страна, във “*Вторият пол*” майчинството и свързаните с него дейности са интерпретирани в подчертано негативен план; то е един от векторите на мъжката доминация, пропадане в иманентността, пречка пред свободата. От друга, загатнато е парадоксалното вътрешно богатство на Бовоаровата концепция за свободния избор, която позволява освобождаване от андроцентричната схема, в която обикновено се движат посветените на творчеството на Бовоар анализи.

Седма глава си поставя за цел да обоснове феминистките рефлексии върху запазването на различието като основа на едно битие-с-другия, противопоставено на обективирането на другия и „опазаряването“ на релацията с него. В нея е

направен опит да се очертае приносът на феминистките теории на различието в изграждането на своеобразна философия на заедността. Създаването на нови форми на релация с другия и солидарност, в която водещ е контекстът, а не принадлежността в крайна сметка отвеждат към едно, колкото близко, толкова и различно от водещите философии на отговорността, пространство.

От аотативното представяне на дисертационния текст може да се види ***богатият и съдържателен комплекс от взаимосвързани проблеми***, насочени към водещия концептуален фокус на Таня Батулева – не просто да опише или хронологично да представи гледните точки за различието във феминистките теории, а да потърси доминантите на един или друг компонент в концептуален спор с другите теории. На това основание синтетично ще представя основните, според мен, *достойнства* на труда:

– Изключително богата теоретична, философска култура, която позволява на авторката да изследва различието не само в хоризонтален, но и във вертикален отрязък. Тръгвайки от Люс Иригаре и нейната теория за различието, времево и концептуално трансформирана, Батулева представя и други нюанси и варианти чрез теория за смесеността (Агасински), паритета (Режан Сенак-Славински, Джоан Скот, Жьоньовиев Фрес), до джендър теорията на Бътлър.

– Ерудитският текст на Батулева е подчинен на концептуални опори, в които феминистките теории следват трансформациите на философското понятие различие, но го обогатяват.

– Анализите на феминистките теории са подчинени на две основания: обективност и толерантност. Авторката представя по най-добрия начин всяка от анализираниите теории и същевременно се усеща особена симпатия към някои от тях (Иригаре, Агасински), но и толерантност към екстремните позиции (Бътлър).

– Различие, смесеност, паритет, варианти – това са основополагащите понятия, моделиращи тематичния фокус на феминистките теории. Авторката творчески търси доминантите и промените, довели до трансформациите на основните

феминистки понятия – мъж-жена, йерархия, два субекта, равновесие, дисонанс, идентичност, отношение с другия. Те са разгърнати в стилистиката на опорните философски теории на Фройд, деконструкцията при Дерида, номадологичния проект при Делюз, философията на грижата.

– Към качествата на текста принадлежи и чудесният стил на писане, едновременно изчистен, но и много информативен.

– Концептуално защитените тези на доц. Батулева могат да се превърнат в методологична платформа на всички съвременни изследвания и практически дискусии, с което може да се стигне до обосновано, разумно и функционално решение на невралгичните и дискуссионни моменти при съвременните феминистки теории. Не се съмнявам, че това ще бъде комплимент не само за авторката, но и за цялостната философска колегия.

Въз основа на несъмнените качества на дисертационния труд – оригинални авторски тези, творчески анализи, познаване на водещите феминистки теории, прилагане на адекватни за целта методи, цялостна концепция за различието, изведена от вариативните и дискуссионни понятия и концепции, представянето им на богат език и творческото му прилагане, **предлагам убедено на уважаемото Научно жури да гласува единодушно за присъждането на научната степен „Доктор на философските науки” на доц. Татяна Петрова Батулева.**

Проф. дфн Иванка Стъпова

28.7. 2018